

УДК 821.161.3'06-94

Г. Ю. Новік

Навук. кір. – А. В. Браздзіхіна, канд. філал. навук, дацэнт

ДЗЁННІК І ЭСЭ Ё СУЧАСНЫМ ВЕРБАЛЬНЫМ МАСТАЦТВЕ: ПРАБЛЕМА КАРЭЛЯЦЫ

Артыкул прысвечаны высвятленню спосабаў праяўлення эсэізму ё дзённіках персанажаў сучаснай мастацкай літаратуры. Як паказвае даследаванне, адзначаная з'ява ярчэй за ўсё праяўляецца на

стылістычным узроўні, узмацняючыся пад уплывам постмадэрнісцкіх тэндэнцый і індыўідуальна-аўтарскай манеры пісьма.

На пачатку ХХ стагоддзя ё сусветным прыгожым пісьменстве склаліся асноўныя разнавіднасці такой літаратурнай формы, як дзённік. Сярод іх сваімі адметнасцямі вылучаюцца дыярыушы, арганічна ўплеценыя ё канву мастацкага твора ці стылізаваныя пад яго. Аўтарская пазіцыя ё так званых «мастацкіх дзённіках», або «дзённіках персанажаў», апасродкаваная (як варыянт – аспрэчаная) праз прызму пачуццяў і дзеянняў героя і выяўляецца ё разнастайнасці ідэйна-фармальных варыяцый. Так, у сацыяльна арыентаваных аповесцях Ю. Станкевіча («Лавец святла поўні», «Апладненне ёлупа») і рамане-антыўтопіі В. Гігевіча («Карабель»), якім уласціва прагнастычная функцыя, дзённікі выступаюць своеасаблівым папярэджаннем пра магчымыя памылкі чалавецтва, у той час як у раманах І. Бабкова («Адам Клакоцкі і ягоныя цені») і С. Балахонава («Імя грушы»), прымеркаваных да постмадэрнісцкай традыцыі, датаваныя запісы з'яўляюцца адным са сродкаў уцягвання чытача ё гульню. Больш за тое, у сучасным вербальным мастацтве дзённікавыя нататкі атрымалі распаўсюджанне і ё лірыцы, пра які сведчаць зборнікі паэзіі «Сповідзь бяссоннай душы» Л. Галубовіча, што мае падзагаловак «Лірычны дзённік», і «Вайна ё Дуброўніку» С. Астраўца.

Не менш выразна выяўляецца сёння заканамерная

ТЭНДЭНЦЫЯ

«дзённікаў персанажаў» да эсэізацыі, бо такія атрыбутыўныя рысы дыярыуша, як шчырасць і давяральнасць, адпавядаюць, па словах І. Бажок, характэрнай для эсэ эстэтычнай мэце – актуалізацыі

«страчанага на сённышні дзень пачуцця даверу паміж людзьмі» [1, с. 24]. Разам з аголенасцю выражэння пачуццяў у такіх творах заўважаецца ўзмацненне эмацыянальнасці, суб'ектыўнасці, публіцыстычнасці (часам – лірычнасці) і захоўваецца ў эсэізаваных дзённіках нон-фікшн, шырока прадстаўленых у айчыннай традыцыі («Шпітальны дыярыуш» П. Васючэнкі, «Божая кароўка з Пятай авеню» У. Арлова) наяўнасць структураванай ідэі, факта або з'явы, якія аб'ядноўваюць вакол сябе ўвесь комплекс разважанняў пісьменніка. Грунтоўна пашыраецца і ўзбагачаецца вобразна-сімвалічная сістэма, часам тэкст нават перанасычаны сродкамі мастацкай выразнасці ў такой колькасці, што не ўласціва канонам дыярыуша. Найбольш яскрава тэндэнцыя да эсэізацыі дзённіка героя выявілася ў кнізе Л. Дранько-Майсюка «Стомленасць Парыжам».

Зборнік уяўляе сабой арганічнае спалучэнне формы дзённіка («Інтрадукцыя»), вершаў (нізка «Вершы для А.») і эсэ («Стомленасць Парыжам»), якія знаходзяцца ў дыялагічнай сувязі і прысвячаюцца спасціжэнню лірычным героем сутнасці кахання і жанчыны. Канцэпцыя кнігі прадугледжвае наяўнасць агульнай для ўсіх трох частак гнасеалагічнай ідэі, што падпарадкоўвае адбор аўтарам вобразаў і звязаных з імі падзей і, у сваю чаргу, абумоўлівае вектары і спосабы выяўлення аўтарскага «Я». Гэтая катэгорыя, як сведчыць Л. Сінькова, характарызуючы творчасць Л. Дранько-Майсюка, «не з'яўляецца тэмай, падобнай усім астатнім, яно [аўтарскае «Я» – Г. Н.] можа быць ахоплена як цэлае менавіта таму, што яно само ўсё атачае і далучае да сябе» [2, с. 501]. Іншымі словамі, можна гаварыць пра эгацэнтрызм дзённікавай прозы і эсэ аўтара, дзе вобразы каханай жанчыны, геронтаў – «нястомных дарадчыкаў пісьма, імя якім – смутак і весялосць» [3, с. 69], «выклятых» паэтаў, улюбёных кніг (і іх герояў), наведаных у вандроўках гарадоў і інш. нібыта адыходзяць на другі план, саступаючы цэнтральнае месца пачуццям і перажыванням лірычнага героя. Апошняму ўласціва набліжэнне да эмпірычнага аўтара, якое дасягаецца за кошт аўтабіяграфізму. Паводле В.

Стральцовай, супярэчлівая прырода персанажа падкрэсліваецца наяўнасцю ў канве твора вобраза Непрыкаянага Паляка як «сімвала адвечнай нязгоды: паміж праўдай мастацкай і праўдай жыццёвай, паміж “справядлівасцю мараў і несправядлівасцю рэчаіснасці”» [4, с. 69].

Часткі кнігі характарызуюцца ўзаемапранікальнасцю і на структурным узроўні. Так, некаторыя фрагменты датаваных запісаў з

«Інтрадукацыі» («Аднак у маёй «падрыхтоўцы» заўсёды тоіцца эгаістычны намер – гаварыць з Ёю толькі пра тое, што цікава самому» [3, с. 74]) знаходзяць працяг у ego-essai («Буду гаварыць з А. пра матчын гарод <...>, пра Поля Цэлана <...>, пра маскарадную ўпартасць <...>, пра смерць паэтаў у прасторы» [3, с. 212]) і, будучы пазначанымі адной і той жа датай, пакідаюць адбітак на вершах, напісаных у той жа дзень – 20.10.1991: «Я ведаю: не патану, / Паверхні не згублю алмазнай, / Адно – мой голас пойдзе дну / Пра патаемнае расказваць» [3, с. 129]. Акрамя гэтага, у кнізе «Стомленасць Парыжам» назіраецца перанос жанравых рыс эга-эсэ на дзённікавыя нататкі («Інтрадукцыю»), якія, апрача звязанай з любоўнымі калізіямі агульнай аўтарскай канцэпцыі, захоўваюць і яго стыль, ахарактарызаваны У. Конанам як «мадэрнісцкае барока» [5, с. 7]. Маецца на ўвазе, як слухна сцвярджае А. Бразіхіна, «эфект пленэрнасці, няпэўнасць, неакрэсленасць формы, нюансіроўка колераў»

[6, с. 95], а таксама пашыранае прымяненне прыёмаў сінестэзіі, аксюмарана, ужыванне слоў у нязвыклым кантэксце: «Я – геаметрычна слязлівы» [3, с. 73], «<...> перыкардная пустата цярпення завяршаецца пераможным выдыхам» [3, с. 75], «<...> маланкавы атрамант эпістальярных зор» [3, с. 202].

Калі ў кнізе Л. Дранько-Майсюка міжжанравая форма эсэ займае дамінуючую пазіцыю, падпарадкоўваючы сваёй стылістыцы дзённікавыя нататкі, то ў рамане А. Аркуша «Палімпсест» прыкметы эсэ праяўляюцца ў выглядзе пазасюжэтных элементаў, ролю якіх выконваюць развагі галоўнага героя ў ягоным дыярышы.

На стылёвым узроўні твор уяўляе сабой сінтэз рознаскіраваных літаратурных накірункаў і жанраў. Як сведчыць сам пісьменнік, раман падпарадкаваны эстэтыцы пострамантызму, які нібыта ахапіў сабой усю сучасную культурную прастору, паколькі беларусы маюць «<...> сваю ўласную гісторыю літаратуры, якая адпавядае гісторыі нашага

грамадства і краіны» [7, с. 89]. Тым не менш уплыў постмадэрнізму, якому, дарэчы, творца не адмаўляе ў праве на існаванне ў рамане, тут відавочны. Ён выяўляецца найперш у эклектычна-калажнай структуры: у тэкст мемуараў, што складаюць аснову твора, уключана ліставанне галоўнага героя з сябрамі, а таксама фрагменты дзённіка.

Раман, як сцвярджае сам А. Аркуш [Гл.: 9], аўтабіяграфічны, ён адлюстроўвае жодзінскі перыяд жыцця будучага пісьменніка – на той час юнака з нявызначанай яшчэ сацыяльнай роляй. Унутраны свет галоўнага героя ў дыярышы выяўляецца нібы з дзвюх пазіцый: сябе васямнаццацігадовага і з вышыні жыццёвага вопыту. Такое

«падваенне асобы» сведчыць пра значную долю вымыслу ў дзённіку. Уключаны ў тэкст эпістэлярый, для параўнання, з'яўляецца аўтэнтчным. Так, хісткаму псіхалагічнаму стану чалавека перыяду індывідуалізацыі ў творы адпавядае няўстойлівая дынаміка запісаў, іх перарывістасць і адсутнасць датавання. Не менш выразна выяўляецца ў тэксце цяга да афарыстычнасці, характэрныя філасофскія разважанні і сентэнцыі, відавочна, сфармуляваныя не героем-юнаком, а сталым чалавекам з пэўнай часовай дыстанцыі: «Насамрэч наша жыццё пераважна дзеецца ў нашым уяўленні, нашых марах, нашых снах» [8, с. 101]. Або: «Ідэал – гэта ўмоўная велічыня. Але ён павінен існаваць. Як арыентыр. Як каардынаты быцця» [8, с. 135]. Асобныя лаканічныя высновы нагадваюць такія малы жанр, як грэгэрыя – сінтэтычнае спалучэнне еўрапейскай метафары і японскага хайку. Таксама ў дзённік галоўнага персанажа ўключаныя яго вершы. Як бачым, калажнасць, эклектычнасць назіраецца нават у межах такой структурнай часткі рамана, як дзённік.

Датаваныя запісы ў творы ў роўнай ступені могуць быць аднесеныя і да мастацкай, і да нон-фікшн літаратуры, што ставіць іх на мяжы жанравага азначэння. Паводле сведчання А. Аркуша, «формы пісьма – дзённік, лісты, нават сны і трызненні – гэта транслятары думак» [9], якія арганізуюць ідэйную канцэпцыю твора. Іншымі словамі, ключ да ўсяго рамана знаходзіцца менавіта ў запісах, у радках з дзённіка пра тое, што аўтару ў маладосці хацелася напісаць «раман пра думкі».

Ролю лейтматыву ў «Палімпсесце» адыгрывае адмыслова створаная атмасфера «няспраўджанасці», якая праяўляецца праз шэраг драматычных падзей: закаханасць без узаемнасці галоўнага героя, яго хісткае сацыяльнае становішча, смерць

сябра. Узгаданыя жыццёвыя акалічнасці ў датаваных запісах адлюстроўваюцца ўскосна: персанаж не апісвае іх, аднак яго філасофскія развагі на тэмы кахання, сяброўства, адносінаў да роднага дома дазваляюць чытачу адчуць напружаную псіхалагічную атмасферу.

Такім чынам, тэндэнцыя да эсэізацыі ў сучасным вербальным мастацтве ўласціва не толькі дзённікам нон-фікшн, але і дыярыушам персанажаў мастацкай літаратуры. Пры гэтым характэрныя рысы эсэ ў дзённіках мастацкіх герояў могуць выяўляцца не толькі ў нязмушанасці аповеду, размоўнай інтанацыі, свабоднай кампазіцыі, інтымнасці, але і праз такія асаблівасці, як калажнасць, эклектычнасць структуры, павелічэнне колькасці сродкаў мастацкай выразнасці (сінестэзіі, аксюмарана, ужывання слоў у нязвыклым кантэксце), стылістычную кантамінацыю прыкмет розных накірункаў: мадэрнізму, неабарока, пострамантызму, постмадэрнізму і інш.

Спіс літаратуры

1 Бажок, І. Эсэ: паэтыка жанру / І. Бажок // Роднае слова. – 2011. – № 11. – С. 22–24.

2 Сінькова, Л. «Ego-essai» Л. Дранько-Майсюка: вобраз аўтара / Л. Сінькова // Жыццём і словам прысягаючы... : [да 90-годдзя заслуж. ра- ботніка адукацыі Рэсп. Беларусь, д-ра філал. навук, праф. Міхася Яўгенавіча Цікоцкага] : зб. навук. прац / пад агул. рэд. д-ра філал. навук праф. В. І. Іўчанкава. – Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2012. – 608 с.

3 Дранько-Майсюк, Л. Вершы. Каханне. Проза : выбранае / Л. Дранько-Майсюк. – Мінск: ГАА «Харвест», 2003. – 304 с.

4 Стральцова, В. Шлях да сябе: Сучасная аўтабіяграфічная проза як мастацкая сістэма / В. М. Стральцова. – Мінск: Бел. навука, 2002. – 112 с.

5 Конан, У. Стомлены эстэт з «Чырвонай кнігі» / У. Конан // ЛіМ. – 1998. – 30 студзеня. – С. 7.

6 Брадзіхіна, А. Рэцэпцыя спадчыны «выклятых» паэтаў у любоўнай лірыцы Л. Дранько-Майсюка / А. Брадзіхіна // Зместава-фармальныя пошукі сучаснай беларускай лірыкі. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2006. – 140 с.

7 Аркуш, А. Выпрабаванне развоём / А. Аркуш. – Полацк-Гародня, 1999. – 47 с.

8 Аркуш, А. Палімпсест / А. Аркуш. – Мінск: Галіяфы, 2012. – 164

с.

9 Аркуш, А. Падваліны зруйнаванага рамантызму : [гутарка з бел. пісьменнікам] / гутарыла Г. Новік. – Рэжым доступу: <http://kli4nik.info/archives/6052>. – Дата доступу: 17. 03. 2013